

MUČENIŠTVO MARKA MILANOVIĆA
Priredio PERO MILANOVIĆ, Crkva na kamenu, Mostar, 2010.

Stolac, 12. prosinca 2010.

Pozdrav. Preuzvišeni oče biskupe, braćo svećenici, cijenjeni prireditelju i ostali autori knjige, dragi roditelji, mladi, braćo i sestre. Sve vas od srca pozdravljam i želim svima ugodnu ovu adventsku večer, u kojoj ćemo predstaviti život i djelo našega nepoznatog velikana duha, Marka Milanovića. Drago mi je da ste došli na ovaj susret u kojem će biti govora o svijetlom primjeru neustrašiva mladića, sina ovoga podneblja koji je svoj život dao za katoličku vjeru.

Uvod. Da bismo mogli pratiti ovo predstavljanje, na temelju pročitane knjige „Mučeništvo Marka Milanovića“, prisjetit ćemo se kratko njegova života. U spomenutoj knjizi na str. 8. Pero Milanović zaključuje na osnovi proučene matične građe da se Marko rodio 1837. ili 1839. u Kruševu, u to vrijeme župa dubravska, a danas župa stolačka, od oca Tome i majke Cvijete r. Puljić. Zašto „zaključuje“? Zato što su prave i stare dubravske matice izgorjele na Kasarni u Crnićima 1985. Na str. 11-12 biskup Ratko opisuje *sam događaj* mučeničke smrti, prema dvama izvješćima don Vidoja Maslaća, dubravskog župnika, koja je pisao bogoslovu Lazaru Lazareviću u Rim i biskupu Vinku Čubraniću u Dubrovnik. Kada je Marku bilo 20-ak godina potkraj travnja 1859. na brdu Jakomiru, blizu planinskoga šiljca Takomista, na Morinama, na putu prema Sominama, neki je banatski harambaša imenom Sava Ćeović sa svojom skupinom odmetnika ili komita presreo humske planištare: dva pravoslavca, kojima se imena ne navode, dva katolika – Peru Glavinića iz Moševića, sela gradačke župe, i Marka Milanovića iz Kruševa – i jednog muslimana, Muju Gutòšića s Poplata. Hajduci su muslimana na mjestu pogubili. Od ostalih su tražili da se svojevolumno izjasne pravoslavnima, što su pravoslavni, naravno, odmah i učinili. Glavinić, pobojavši se za vlastiti život, i sam se predstavio pravoslavcem, i to „sinovcem Tripka Brstine iz Hrasna“. I bio je oslobođen. On je o svemu ovome kasnije pripovijedao. A mladić Milanović odvažno je posvjedočio: „Ja sam pravi katolik“. Krvnik ga tada stade nagovarati da kaže da je pravoslavac, pa da će mu poštediti život. A Marko neustrašivo dodade: „Ja sam katolik, a vi činite što hoćete“. Ljudi Božji, ovo je veličina, pred kojom se stoji s ponosom. Ne može Marko mijenjati vjeru prema nečijemu nasilju i hiru. I komiti su u svome naumu bili uporni i sabljom mu odsjekli glavu na spomenutom mjestu na planištarskoj stazi kod vrha Takomista. Piše don Vidoje u pismu, a biskup na str. 12, kako su neki pravoslavci i muslimani, očito mještani, došli na mjesto tragedije tek četvrti dan i pokopali Marka i Muju pokraj puta. Markova usta, prema njihovom kazivanju, bila su nasmijana, a cijelo tijelo neraspadnuto, žuto kao vosak i mirisavo kao cvijeće. Don Vidoje je ovo u izvješću nazvao: „Čudo“. I prenosi biskup na str. 13-14 iz don Vidojeva pisma kako je četrdesetak dana nakon toga mučeništva, jedan katolik iz Donje Hercegovine došao iskazati počast mrtvom tijelu Milanovićevu. On je grob otvorio i našao tijelo čitavo, neraspadnuto. A „njegove haljine bijele i čiste, kao da bijaše živ“. I sam je hodočasnik doživio da se ugodan miris od Markova groba širio uokolo. Ta je potresna i čudesna priča još više pobudila radoznalost župnika don Vidoja Maslaća koji je polovicom ljeta poslao svoga kapelana don Jozu Brnića da posjeti planištare i da se točno raspita što se dogodilo prošloga mjeseca travnja. Don Jozo je otišao, raspitao se i slavio svetu Misu pokraj pokojnikova groba, prikazujući je za njega. Poslije svega ovoga župnik s oduševljenjem Marka naziva „blaženim“. Eto, to je ukratko Marko Milanović, koji nas je večeras ovdje pozvao i okupio. Nažalost, nakon oba izvješća don Vidojeva nemamo zabilježene nikakve

reakcije ni Rima ni Dubrovnika, a i na terenu nakon prvoga oduševljenja, nemamo posebnih pokazatelja daljnjega intenzivnog rada i štovanja. Očito je na nama danas da stvar doro proučimo i razborito pokrenemo i da se ovomu događaju dadne suvremeno vrednovanje koje ovaj svjedok vjere zaslužuje.

Karakteran mladić. Čitajući rečenice posljednjega trenutka Markova života, nameće nam se osjećaj istinskoga poštovanja i divljenja. To je mladić od 20-ak godina, upravo ušao u punoljetnost, pa ne bi se netko začudio da se malo i drukčije ponio: još je mlad, u tuđu mjestu, pred njim 70 komita, naoružanih do zuba, sablje im u rukama, pripiti, viču, prijetite. S druge strane pet mladih muževa ili mladića, gotovo golobradih, dobroćudnih, bezazlenih. Poslali ih ukućani da vide je li zemlja spremna za oranje i sjetvu, gone pred sobom volove, a na konje natovarili svoje potrepštine. Pripremili su ih sigurno roditelji pričom da se svašta događa na putu, pa da se čuvaju, a pogotovo njih su petorica, pa ako i iskoči pred njih kakav pljačkaš, opet su jači oni, samo neka se drže zajedno. Ali tko je očekivao da će ih presresti 70 pljačkaša. Nije se teško uživjeti u planinarsku situaciju, kad su se na planinskoj čistini našli goloruki, nasuprot 70 isukanih sabalja kojima hajduci zveckaju samo da ih što više uplaše. I sada dolazi harambašin beskompromisan zahtjev: Ili se priznajte pravoslavcima ili ćemo vas sve pobiti, a vaše blago otjerati. Dvojica pravoslavaca priznadoše svoju vjeru, i biše oslobođeni. Muslimanu odmah odsjekoše glavu. A Glavinić se u tom trenutku prepade te zanijska svoje katolištvo, govoreći: i ja sam pravoslavac iz Hrasna! E sada su oči uprte u Marka. Stao Marka na Morinama ponosno ispred harambaše Ćeovića kao Ivan Krstitelj u dvorištu kralja Heroda. Ćeović iza sebe ima 70 sabljonoša, a Milanović nema nikoga do Boga milosnoga na nebesima. Kad vidje kako se društvo prestravilo i kako popusti i Glavinić, u njemu se pojavi neki vjernički ponos, u njegovu krv uđe neka nadnaravna snaga kao u Davida kad je ugledao gorostasna Golijata, probudi se u njemu neustrašiva vjera koja mu dade sigurnost, kao da se sjetio one Isusove: „Ne budite zabrinuti kako ili što ćete govoriti. Dat će vam se u onaj čas što ćete govoriti. Ta ne govorite to vi, nego Duh Oca vašega govori u vama!" (Mt 10,19-20). Čitatelj ima osjećaj da je Marko nakon svega što se pred njim dogodilo, zauzeo poseban stav, a podigao neustrašiv glas te rekao harambaši uzdignuta čela i prodorna pogleda: Ja sam katoličke vjere, a ti čini što si naumio!

Harambaša se Sava odvaži i kao da mu hoće pomoći: Priznaj da si pravoslavac i ne ćemo ti ništa.

Marko na to: „Ja sam pravi katolik“.

Ali znadeš li ti da imam moć pogubiti te? Točno kao Pilat Isusu: „Ne znaš li da imam vlast da te pustim i da imam vlast da te razapnem?" (Iv 19,10).

Ali ni Marko se ne da zbuniti: Možeš mi ubiti samo tijelo, a i ono će ionako uskrsnuti, ali mi duši ne možeš ništa nauditi, jer je ona besmrtna.

Sava opet svoju: Ako priznaš da si pravoslavac, oslobodit ćemo te, a ako ne, ubit ćemo te“?

I Marko ponavlja svoju: „Ja sam katolik, a vi činite što hoćete“? Ovo je ključna rečenica i zbog ove smo se rečenice mi večeras sastali i zbog nje je napisana ova knjiga od 200-tinjak stranica u kojoj je sudjelovalo 10-ak sastavljača. Zbog ove je rečenice don Vidoje Maslač pisao pisma na dva važna mjesta, u Rim i u Dubrovnik. Ova nas rečenica kao ljude i vjernike ne može ostaviti ravnodušnima. Pred ovim se odgovorom stoji s ponosom i nakon 150 godina. Uvjeren sam da su pred ispoviješću vjere zastali i Ćeovićevi ortaci. Pred njima stoji mladić koji nije samo osoba nego institucija. Kakva je to vjera, nauka, Crkva koja daje ovakva mladića?! U njemu nema straha, iz njegovih očiju izgarava ljubav prema Bogu, iz njegovih usta ne izlazi osuda na

brata u vjeri koji je maloprije zatajio da je katolik. Hajduci još nisu naišli u svojoj pljačkaškoj praksi na ovakav slučaj. Obično ih ljudi mole da im poštede živote, prihvatit će sve uvjete. A u ovom slučaju katolički mladić, svjestan da će izgubiti život, stao pred njih smiren, blag, ponosan, gotovo nasmijan... Ne može se ta kvaliteta ne vidjeti, ljepota ne osjetiti, vjera ne cijiniti. Kaže komunistički prvak Milovan Đilas za nadbiskupa Stepinca: „Ja mislim, i nisam sam u tom uvjerenju, da je Stepinac čovjek neporočan, postojan karakter, koji se ne da slomiti. On je bio osuđen nevin, ali često biva u povijesti, da pravednici budu osuđeni u cilju postignuća nekih političkih ciljeva“ (A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac*, Rim, 1974., str. 638). I Marko je veličina koja pred svojim ubojicama ne saginje glavu. Harambaša Ćeović mahnu sabljom. Glava se otkotrlja nekoliko metara, usta ostadoše nasmijana, a tijelo zamirisa ko proljetni cvijet.

Ekumenski vid Markove smrti. Na ovu se temu osvrnuo benediktinac Jozo Milanović u svome prilogu u knjizi (str. 108-116). Pet mladića iz donje Hercegovine iz tri različite vjere idu zajednički u Planinu. Usput zajedno razgovaraju, pjevaju, iz istoga branzara jedu, iz iste buklije i tikve piju, smiju se, šale se, noćuju. Sve možemo zajedno, ali ipak ja sam katolik, ti si pravoslavac, a on je musliman. Svatko drži do svoga uvjerenja, i to im uopće ne smeta da se drže i družu zajedno. A kad je na Sominama došlo do stani-pani: tko je koje vjere, trebalo se jasno opredijeliti.

Onaj veli: Ja sam pravoslavac! U redu.

Onaj drugi: Ja sam pravoslavac, a nije nego katolik! E to nije u redu!

Sava Marku: Reci da si pravoslavac, pa će biti u redu!

Marko: Ja poštujem pravoslavca i pravoslavnu vjeru, ja poštujem muslimana i muslimansku religiju, ali ja sam katolik i s vjerom se ne može trgovati. Vjera nije zemaljska stvar, vjera je Božji dar. A ja s Božjim darom ne mogu raditi što me volja. Ti mi možeš oteti konja ili vola, ali mi ne možeš oteti vjeru! Možeš, ali onda sam ja izdajnik. A to ne želim biti! Tu je Markova veličina, vjeru se ne može pozajmljivati, niti se s vjerom može poigravati: do podne katolik, po podne pravoslavac. Ovo je poučan primjer ove petorice mladih ljudi koji kazuju kako se svoja vjera može u potpunosti živjeti uz ostale vjere, tako da se svoje vrednuje, a tuđe ne povrjeđuje. Današnji globalni svijet želi sve pomiješati da se stvori jedna sinkretistička religija, u kojoj više ništa ne će biti sveto. Žele stvoriti otvoreno građansko društvo bez nacionalnog identiteta u kome čovjek ne će više znati ni je li Marko, Tripko ili Mujo. Jer kad izgubiš svoj vjerski i nacionalni identitet, onda nisi više ništa. Kod Marka nema pogubna pogodbenjaštva. On će radije život svoj dati, nego li svoje katoličko uvjerenje izdati. To je primjer zdrava ekumenizma i životnoga dijaloga; ne u teoriji i na papiru, nego u praksi i na djelu, kaže o. Jozo na str. 115.

Marko, predstavnik tolikih mučenika u našoj povijesti. U Marku Milanoviću možemo gledati predstavnika brojnih katoličkih mučenika u tisućljetnoj povijesti Trebinjske biskupije. Na ovim se prostorima uvijek ginulo za dva velika ideala za vjeru i domovinu. Za vrijeme petstotina duge turske vladavine i ovaj je kraj proživio poznate torture i zulum. Don Lazar Lazarević, opisuje u „La Dalmazia Cattolica“ od 19. 3. 1876. zatvor u Stocu. Čitali smo opis a znamo gdje je bio i zatvor. U Drugom svjetskom ratu i poraću stradalo je iz ove stolačke župe 666 osoba i još 3 svećenika rodnom iz ove župe, to je 669 osoba, a od toga oko 400 mladića, uglavnom godina Marka Milanovića. Koliko je među njima onih kojima je možda nuđeno da daju „vjeru za večeru“? Ali to bi bila izdaja. Ostali su vjerni do kraja svojim idealima. U Domovinskom ratu izgubili smo 14 osoba iz ove župe stolačke. Što su to nego svjedoci, koji su branili svoj narod i

svoje svetinje. Sve su to naši svojevrtni mučenici koje danas gledamo kroz Marka, o kome barem nešto znamo, dok o mnogim mučenicima u našoj napaćenoj povijesti ne znamo ništa ili vrlo malo.

Marko, uzor roditeljima. Pohvalno je da su se na ovo predstavljanje knjige odazvali bračni parovi i očevi i majke. Roditelji, tko ne bi poželio imati ovako karakternu sina kao što je naš Marko?! Jednom se mrije! Neka to bude časno i dostojanstveno! Kako ti danas odgojiš svoje dijete, takvo će ono biti sutra! Marko nije znao tumačiti Vjerovanje, ali ga je znao izmoliti i živjeti. Možda nije bio ni pismen, ali ono što je naučio od svoga oca Tome, majke Puljuše, djeda Martina - to mu je ušlo u srce i nikakva sila nije to mogla iščupati iz njega. Sjećam se iz djetinjstva priče kako je jedna naša Prenjka za vrijeme Drugoga svjetskog rata izbjegla u Slavoniju. Gore ostala, udala se. Nakon 20-ak godina iza rata došla u svoj rodni kraj, ali već je bila prešla u neke „novovjerce“, kako je narod govorio. Obilazi ona po selu i pokušava koga obratiti na tu „novu vjeru“. Došla do babe Lucije, žene stare, nepismene, ali vjernice. Uvjerava ona babu kako bi trebala prijeći u tu novu vjeru jer je to jedina prava. Kaže njoj baba Lucija: „Dobro, Anđo, u kojoj si ti vjeri prije bila?“ „U katoličkoj“, kaže Anđa. „Pa jesi li ti tada molila Djelo vjere?“ - „Jesam“. „Pa jadna nisi bila – nastavlja Lucija - znaš li ti da tamo stoji: „U ovoj vjeri želim živjeti i umrijeti i ako bi bila potreba za nju svoju krv proliti...“, pa ti si, Anđo, koliko ja vidim, izdala svoju vjeru i Boga. A znaš li ti da nema ništa gore od izdaje.... Ode Anđa ko oparena. Poštovani roditelji! Svojoj djeci treba predati čvrsto i jako svjedočanstvo vjere koju su nam predali naši pradjedovi i koju je praktično pokazao naš Marko i u kojoj trebamo živjeti i umrijeti, i - ako treba - za nju svoju krv proliti.

Marko, uzor mladima. Draga mladeži! Čujete li vi kako ovaj naš Marko reče onomu harambaši i njegovoj družini: „Ja sam katolik!“

Znaš li ti, mladiću i djevojko, kad ti netko ponudi drogu, reći poput mladića Marka: „Ja sam katolik, odmakni to od mene!“

Ili kad te netko poziva na razvratan tulum opijanja i ludovanja, imaš li snage reći: „Ja sam katolik, to nije za mene!“

Ili kad ti partner nudi zajednički život u istom stanu, do vjenčanja koje može biti ali i ne biti, znaš li reći: „Ja sam katolik, to se ne slaže s mojom katoličkom vjerom!“

Ili, kad ti netko na „faksu“ predloži: zamrznimo ovu godinu, provedimo se, pustimo ove „štrebere“, oni nemaju pojma o životu, znaš li reći: „Ja sam katolik, to je nepošteno prema mojim roditeljima, koji se svega u životu odriču, da bi meni osigurali što bolju budućnost!“

Danas se od tebe, dragi mladi prijatelju, traži da znaš u svom životu poredati vrijednosti, pronaći ispravne ideale i njih slijediti, prepoznati lažne idole i od njih se odmaknuti. Da je Marko išao u školu sa svojih dvadeset godina, bio bi maturant ili brucos na fakultetu, kao neki od vas. On je vaša generacija. Sve što ti proživljavaš danas, proživljavao je i on, na svoj način, prije 150 godina. Mladenački problemi su slični i danas i prije 1000 godina. Samo kako se ponio on, a kako se ponašaš ti?

150 godina stanke. Zašto se sve na početku Markom oduševilo, o njemu se u sve tri vjere s poštovanjem pričalo, čak ga se i „blaženim“ nazivalo, a onda sve stalo gotovo 150 godina? To nam je zaista nepoznato. Možda je bilo i straha, jer su to bila teška „vučja“ vremena za katolike stolačkoga okruga. O tome opsežno i dokumentirano u knjizi piše don Milenko Krešić, „Hercegovina sredinom 19. stoljeća“ (str. 26-46). To su bila vremena aga i begova,

zuluma i harača, jeftinija je bila katolička glava od vrapca na grani. Sjećam se kad sam bio župnik u Hrasnu, 1988. godine, stigla nam potajna okružnica biskupa Pavla Žanića iz Mostara da popišemo žrtve Drugoga svjetskog rata i porača, svaki župnik u svojoj župi. Posao trebamo povjeriti sigurnim ljudima. Pronašao sam i ja povjerljive ljude po selima i zamolio ih da u tajnosti popišu poginule i nestale u ratu u svome selu i da mi predaju popis. Nakon 15-ak dana donose ljudi čitave liste, koje opet zajednički provjeravamo, upotpunjujemo, komentiramo, da bi nam popisi bili što vjerodostojniji. Po 5-6 poginule braće nalazi se na popisima, po 10, 20, 50 rođaka istoga plemena i prezimena, da ti srce pukne. Nismo bili ni svjesni koliko ih je poginulo i nestalo. Jednoga popodneva iz omanjega sela dođe Vlaho. Čita Vlaho poginule, a ja slušam. I kad je došao do kraja, primijetim ja da Vlaho nije upisao svoga brata, koji je nestao na Križnom putu, što sam doznao od prethodnih izvjestitelja. Pa, moj Vlaho, meni se čini da ti nisi upisao rođenoga brata. Zacrvanje se Vlaho, bi mu malo neugodno, samo što mu se suze ne oboriše. E, moj dumbo, tako je to, brata sam „zaboravio“. A što je bilo? Sve nam je u ratu poginulo i nestalo, samo se vratili živi iz Slavonije mama i ja. Gledala mama u me ko u sv. Antu i vazda se bojala da mi se što ne dogodi, ko kad je jadna opatežena. Nikada preda mnom ne bi o ratu pričala niti je nestalog mi brata ikada spominjala, samo da ja ne bih gdje izletio da sam imao brata koji je bio u hrvatskoj vojsci i nestao, pa da onda ne bih i ja nestao, kao što su mnogi za riječ nestajali ili su se otišli javiti na poziv u Stolac i nikada se više nisu vratili. Eto, moj dumbo, zato sam „zaboravio“ upisati svoga rođenog nestalog brata. A zamisli kako je tek bilo u 19. stoljeću za turske strahovlade, kada je živio i život svoj za Boga položio naš župljanin Marko! Možda je najviše iz straha ovo stavljeno u arhiv 150 godina, da bi ga danas naša generacija istrгла iz zaborava, te ovaj slučaj sada aktivirala kada imamo punu slobodu govora. Hvala Bogu, da je došlo vrijeme da mi sami možemo pisati svoju povijest i ispravljati povijesne netočnosti što su ih drugi o nama pisali.

Zaključak. Budući da u povijesti spasenja nema ništa što bi izmaknulo Božjoj kontroli, tako mi se čini da i naš Marko nije slučajno proboravio u arhivu kroz sve ovo vrijeme. Možda nam baš danas u ovim vremenima treba ovakav primjer koji trebamo otkriti, vrednovati i slijediti. Na našem je Biskupu da pokrene postupak pred Svetom Stolicom, jer je i ovo sve o čemu večeras pričamo biskup potaknuo. Na nama je sada obveza da krene naše štovanje mučenika Marka, da ga duhom slijedimo, da mu se preporučujemo, da njegove vrline u svoj život ugrađujemo, da ga i drugima preporučujemo. Ovo je naš Ivan Merz, naš Nikola Tavelić, naš Marko Križevčanin. Ovo je, vjerujemo, naš svjedok vjere, budući sluga Božji. Kako smo bili ponosni kad je papa Benedikt XVI. imenovao našega domaćeg sina, svećenika naše Trebinjske biskupije, svoga osobnog tajnika, don Petra Rajića nadbiskupom i dodijelio mu titularni naslov nadbiskupije Sarsenteruma, koja je egzistirala u Stocu u VI. stoljeću. A kako bismo tek bili sretni kad bi Sveti Otac jednoga dana našega Marka proglasio blaženim. Ali Sveti Otac ne može to učiniti bez naše pomoći. Bože, daj da nam naš Marko jednoga dana zasja na tvome oltaru!

Don Rajko Marković, župnik